

De werkgroep CDA & Islam Presenteert:

Gedeelde waarden

Moslims in het CDA

De werkgroep CDA & Islam

Presenteert:

Gedeelde waarden

Moslims in het CDA

Den Haag, januari 2013

Word als stromend water in vrijgevigheid en hulpvaardigheid

Word als de zon in compassie en mededogen

Word als de nacht in het bedekken van andermans tekortkomingen

Word als een overledene in woede en fanatisme

Word als de aarde in bescheidenheid en nederigheid

Word als de zee in verdraagzaamheid

Word zoals je jezelf voordoet of doe je voor zoals je bent

Mevlana Rumi (1207-1273);
vertaald door A. van Bommel

Inhoud

Voorwoord	7
Ter inleiding en samenvatting van de voorstellen	9
Hoofdstuk 1. De positie van moslims in Nederland	12
<ul style="list-style-type: none">• Vrijheid van godsdienst ook voor de islam• Betrokkenheid en diversiteit• Verschillende stromingen	
Hoofdstuk 2. De plaats van moslims in het CDA	15
<ul style="list-style-type: none">• Achtergrond• Grondslag• Program van Uitgangspunten• Politieke overtuiging• Op welke basis worden anderen dan christenen lid van het CDA?• Moslims, de Bijbelse grondslag en politieke overtuiging	
Hoofdstuk 3. De rol van moslims in het CDA	21
<ul style="list-style-type: none">• Een volwaardig lidmaatschap• Werving en electorale strategie• Het verhaal en de boodschapper	
Bijlage A. Zes kernwaarden van de christendemocratie	29

Voorwoord

Al sinds enkele tientallen jaren zijn moslims lid van het CDA. Zij identificeren zich met de politieke visie van de partij. Er zijn islamitische gemeenteraadsleden, wethouders, Statenleden en Kamerleden voor het CDA. Zij zijn als volksvertegenwoordigers voorgedragen door onze afdelingen en door onze kiezers gekozen. In de jaren '80-'90 was de electorale steun vanuit moslimgemeenschappen voor het CDA groot.

In deze jaren is binnen lokale kiesverenigingen vaak besproken hoe moslims lid kunnen zijn van een christendemocratische partij en hoe zij tegenover de grondslag van het CDA staan. Een deel van het antwoord was dat deze moslims zich kunnen vinden in de politieke overtuiging van het CDA, een ander deel dat de christelijke waarden voor de samenleving die het CDA voorop stelt in hoge mate overeenkomen met de kernwaarden van de islamitische sociale ethiek. Waar mensen elkaar in de praktische politiek hebben leren kennen, vielen de stereotypen van 'de ander' weg en leerden zij samenwerken en elkaar vertrouwen.

Door sommigen werd echter ook de vraag gesteld: 'Hoe oprecht is het wanneer het christelijke CDA zegt dat moslims voluit lid kunnen zijn?' De formatie van een minderheidskabinet van VVD en CDA met gedoogsteun van de PVV —waarvan de leider 'dé islam' niet als religie, maar als een politieke ideologie bestempelt— maakte een helder antwoord op de vraag naar het lidmaatschap van moslims in het CDA noodzakelijk.

In het partijcongres van 2 oktober 2010 werd de vorming van dit minderheidskabinet goedgekeurd.¹ Ook werd een resolutie aangenomen dat er helderheid geschapen moest worden over de rol en plaats van moslims in het CDA en op welke gronden. Worden ze getolereerd en meegenomen of hebben zij een eigen inbreng en gezicht?

¹ Overigens is het regeerakkoord VVD-CDA, 'Vrijheid en verantwoordelijkheid', helder over het verschil met de PVV. Op de eerste bladzijde staat: 'De gelijkwaardigheid van alle mensen staat voor het kabinet centraal. We beoordelen mensen niet op hun afkomst maar op hun toekomst, niet op hun geloof maar op hun gedrag, niet als groep maar als individu. De overheid behandelt alle burgers en ingezetenen van ons land gelijk en discrimineert niet. De grondwettelijk verankerde godsdienstvrijheid omvat alle godsdiensten en levensovertuigingen. VVD en CDA zien de islam - anders dan de PVV - als religie en zullen daar naar handelen.'

De resolutie werd ingediend door een groep moslims en niet-moslims en met overgrote meerderheid door het congres aangenomen:

“Het CDA Formatiecongres op 2 oktober 2010 bijeen te Arnhem spreekt uit dat:

- het CDA de Islam ziet als een van de vele religies in de samenleving;
- het CDA ook moslims in Nederland ziet als volwaardige burgers;
- het CDA een werkgroep zal starten, waarin partijbreed een discussie wordt gestart over de positie van de Islam in Nederland en de rol en plaats van moslims binnen het CDA.”

Ingevolge deze resolutie heeft het partijbestuur in 2011 een commissie samengesteld met islamitische en niet-islamitische leden.² Deze commissie heeft dit rapport³ geschreven als aanzet tot een brede discussie in de partij. Voor de goede orde merkt de commissie op dat deze notitie zich beperkt tot de positie van *moslims* binnen het CDA. Uiteraard kunnen vergelijkbare analyses gemaakt worden over andere niet-christelijke levensovertuigingen binnen het CDA.

² B.R. Bot, M. Ajouaou, J.L. Burggraaf, L.K. van Os, S. Şahin, A. Taskan, H.M. Vroom, R.G. Westerlaken-Loos, A.J.O. Wijbenga, T. Yazir, M. Çetin: Een breed samengestelde commissie, waarin de leden elk vanuit hun eigen overtuiging, cultuur en achtergrond hebben bijgedragen.

³ Waar in de tekst en de citaten gesproken wordt van ‘hij’ in algemene zin, kan men ook zij lezen. Enige eenvoud is gekozen, in verband met de leesbaarheid.

Ter Inleiding en Samenvatting van de Voorstellen

In overeenstemming met het dictum van de resolutie van het partijcongres heeft dit rapport drie hoofdstukken:

1. de positie van de islam in Nederland;
2. de plaats van moslims in het CDA; en
3. de rol van moslims binnen het CDA.

Afgezien van het tweede punt beperkt het rapport zich tot hoofdlijnen. Deze inleiding geeft als een soort leeswijzer twee punten aan die men bij het lezen in gedachten moet houden. Daarna vatten we conclusies samen.

Ten eerste, we zijn ons ervan bewust dat dit rapport door uiteenlopende groepen lezers met bijzondere aandacht zal worden gelezen, zowel binnen als buiten het CDA. Veel mensen zullen het rapport lezen om te zien of moslims werkelijk welkom zijn in het CDA en als echte leden worden erkend. Zij zullen ook benieuwd zijn welke beleidsconsequenties het lidmaatschap van moslims heeft. Anderen zullen vooral geïnteresseerd zijn in de vraag hoe het CDA het lidmaatschap van moslims legitimeert in relatie tot zijn uitgangspunten en christelijke grondslag. Deze vraag staat centraal in hoofdstuk 2 dat handelt over de uitgangspunten van het CDA en het lidmaatschap van moslims.

Ten tweede, gesprekken over moslims in Nederland of moslims binnen het CDA leiden gemakkelijk tot een globaal en oppervlakkig spreken over 'de islam', vaak wordt dan geweld door radicale moslims geweten aan de islam. Om voorgaande niet leidend te laten zijn in de discussie in onze partij, moeten we onderscheid maken tussen de centrale boodschap van een religie en wat sommige mensen er (later) van maken. De islam is een wereldgodsdienst met vele vertakkingen —zoals elke religie en niet-religieuze levensbeschouwing.

Tot slot hebben we in de Nederlandse politiek met Nederlandse moslims van doen. Nederlandse moslims kunnen ieder voor zichzelf zeggen wat zij geloven en welke politieke idealen zij hebben. In dit rapport staat de vraag centraal of die Nederlandse moslims die zich goed in de politieke overtuiging van het CDA kunnen vinden ook volwaardig lid kunnen zijn.

Samenvatting

1) De positie van de islam in Nederland

In het eerste hoofdstuk wordt gesteld dat de islam —alleen al vanuit de godsdienstwetenschap gezien— een religie is en op alle rechten die in ons land aan een religie worden toegekend aanspraak kan maken. De grondwaarden van vrijheid van godsdienst, geweten en vereniging, en de scheiding van kerk en staat, zijn onverkort op moslims van toepassing. Onder verwijzing naar bijlage A wordt geconcludeerd dat zes (geselecteerde) kernwaarden van de islam wat betreft de staat en de samenleving in grote mate overeenkomen met kernwaarden zoals de christendemocratie die ziet.

Het CDA maakt zich sterk voor een samenleving die diversiteit honoreert en mensen de kans geeft om krachtens hun recht zoveel mogelijk volgens hun eigen religieuze en culturele gewoonten te leven —uiteraard met in achtneming van de grondwaarden van de Nederlandse samenleving.

2) De plaats van moslims in het CDA

Onder verwijzing naar bijlage A wordt geconcludeerd dat moslims zich vanuit hun geloof kunnen laten inspireren door deze kernwaarden: (gelijk)waardigheid van ieder mens, solidariteit, rechtvaardigheid, verantwoordelijkheid, duurzaamheid en vrijheid van godsdienst.

Het CDA verenigt mensen die met de politieke overtuiging van het CDA instemmen. De politieke overtuiging is afgeleid uit hoe christendemocraten een program voor de samenleving en de politiek uit de Bijbel aflezen —met erkenning van diversiteit onder christenen. De Bijbel is en blijft de grondslag van het CDA; aan de hand van centrale Bijbelse noties worden de concrete programmatische uitwerkingen telkens geijkt en vernieuwd. Moslims die zich op grond van hun inspiratie uit de Koran en de islamitische traditie in de politieke overtuiging van het CDA herkennen, zijn welkom als volwaardige leden. Ook hun inspiratiebronnen zijn voluit van waarde bij de voortdurende actualisering en concretisering van de politieke overtuiging van het CDA.

3) De rol van moslims binnen het CDA

De aanbevelingen richten zich op drie pijlers: lidmaatschap, werving en uitstraling.

- Ten aanzien van het **lidmaatschap** adviseert de werkgroep
 - de strekking van deze notitie ‘Gedeelde waarden’ te laten doorklinken in de toekomstige uitingen van de partij, en
 - erkenning en herkenning van de verschillen en overeenkomsten tussen de leden van het CDA.

- Voor de **werving** onder moslims van nieuwe leden en nieuw kader is het voor de partij van belang:
 - te investeren in talenten van mensen,
 - gerichte inspanningen te leveren op het gebied van ledenwerving, en
 - thematische bijeenkomsten te organiseren of initiëren daar waar de doelgroep is.
- Een groot deel van de **uitstraling** van het CDA onder moslims en mensen met een dubbele culturele achtergrond wordt gevormd door de boodschapper en zijn of haar verhaal. Zolang de leden en in het bijzonder de vertegenwoordigers van het CDA niet ten volle de woorden belijden en omzetten in daden, blijft papier heel geduldig en zal verandering op zich laten wachten.

1. De positie van moslims in Nederland

1.1 Vrijheid van godsdienst ook voor de islam

De resolutie van het partijcongres van 2 oktober 2010 is helder: ‘het CDA [ziet] de Islam ... als een van de vele religies in de samenleving [en ziet] ... moslims in Nederland ... als volwaardige burgers’. De christendemocratie erkent het recht van alle mensen om hun eigen geloof te beleven en naar de inzichten van dat geloof te leven, zowel in hun privéleven als daarbuiten. De samenleving dient zoveel mogelijk ruimte te maken voor deze leefwijze, zowel in de (semi-)publieke als in de private sectoren van de maatschappij⁴. Religie uit zich in heel het leven en kent verenigingsvormen. Niemand is zonder levensovertuiging. Ieder mens heeft een levensbeschouwing en sympathiseert met daaraan verwante uitingsvormen, zoals media, literatuur en vormen van onderwijs.

De vrijheid van godsdienst strekt zich uit tot gewetensvrijheid en vrijheid van vereniging/organisatie. De overheid zal de vrijheid van religie (en levensbeschouwing) respecteren en binnen het domein van de religie geen invloed uitoefenen. De scheiding van kerk en staat betekent voor alle levensbeschouwelijke organisaties dat zij zich terughoudend zullen opstellen tegenover de staat en geen invloed zullen aanwenden om de politiek en het openbaar bestuur rechtstreeks te beïnvloeden.

De overheid heeft wel de taak om op te treden waar een geestelijke organisatie grondrechten van burgers schendt. Omdat iemands levensbeschouwing tot de kern van de identiteit van mensen behoort en hun oriëntatie in het leven mede bepaalt, moet de overheid de vrijheden van religie, geweten en vereniging zo ruim mogelijk interpreteren en op punten waar de vrijheden van religie, geweten en vereniging schuren met andere grondwettelijke waarden, eerder de dialoog zoeken dan het verbod.

1.2 Betrokkenheid en diversiteit

Het CDA staat voor betrokkenheid van alle burgers in de gehele samenleving. Het CDA hecht aan de diversiteit in de samenleving en verwerpt een overheidsbeleid dat deze diversiteit miskent.

Het CDA staat in voor minderheden binnen de Nederlandse samenleving. Artikel 12 van het *Program van Uitgangspunten* zegt: ‘Respect voor minderheden en voor

⁴Vrij vertaald naar artikel 12, *Program van Uitgangspunten*, CDA, Den Haag, 1993.

de eigen verantwoordelijkheden van burgers en hun organisaties is essentieel en daarom een grondrechtelijk gewaarborgd kenmerk van onze democratie. Het CDA respecteert de democratische en culturele rechten van burgers, ongeacht geloof, afkomst of huidskleur.

Minderheden moeten zich zowel in eigen kring als in relatie tot de hen omringende maatschappij kunnen ontplooiën. Marginalisering en onverdraagzaamheid moeten in het belang van de gehele samenleving met kracht worden tegengegaan.

Diversiteit en de vrijheid om het leven zoveel mogelijk zelf in te richten gaan hand in hand met verantwoordelijkheid voor de gehele samenleving. Maatschappelijke organisaties en overheid hebben hier een gezamenlijke taak. Het CDA staat een proces van emancipatie van minderheden voor waarin zij zich niet van de samenleving afkeren. Met behoud van hun identiteit moeten zij volwaardig deel uitmaken van en verantwoordelijkheid nemen voor een solidaire en zorgzame samenleving.⁵

1.3 Verschillende stromingen

Vaak wordt er nogal massief over 'De Nederlandse Moslims' gesproken, maar daarmee wordt de diversiteit onder moslims genegeerd. In de statistieken wordt onderscheid gemaakt tussen de landen van herkomst. Men kan dan drie ongeveer even grote groepen moslims onderscheiden, mensen met 'roots' in de arbeidsmigratie vanuit Marokko danwel Turkije en, als derde groep, de vluchtelingen uit allerlei landen. Daarnaast is er een kleinere groep van ongeveer 14.000 autochtone bekeerlingen. In totaal rekent men met ongeveer 869.000 moslims.⁶ Tussen en onder de diverse groepen uit de uiteenlopende landen van herkomst bestaan allerlei verschillen van inzichten en gewoonten, van streng orthodox tot min of meer vrijzinnig. Ook in Nederland kan men niet van 'de islam' spreken, daarvoor is er teveel diversiteit —net als in elke religieuze / levensbeschouwelijke stroming.

⁵ Vgl. het *Program van Uitgangspunten*, CDA. Artikel 12, 77, 78, 79, CDA, Den Haag, 1993. De Commissie Frissen, die de oorzaken van de verkiezingsnederlaag van 2010 analyseerde, stelde dat het Program van Uitgangspunten nog steeds ook van evenveel waarde is als dertig jaar geleden.

⁶ De positie van moslims in Nederland. Feiten en cijfers (Utrecht: Forum, 2010), 7 – ontleend aan CBS-gegevens [<http://www.forum.nl/Portals/Res/res-pdf/Moslims-in-Nederland-2010.pdf>].

In deze notitie beperken we ons tot de ideeën die veel Nederlandse moslims delen en die samenhangen met de wezenlijke gedachten uit de islam. In bijlage A wordt kort van zes kernwaarden in het CDA beschreven hoe deze zich verhouden tot sleutelteksten in de Bijbel en de Koran. Deze beschrijving laat zien wat veel moslims al lang weten, namelijk dat er een grote mate van overeenstemming bestaat tussen het christendemocratische denken over de samenleving en enkele kernwaarden van de islamitische traditie.

2. De plaats van moslims in het CDA

De plaats van moslims in het CDA anno de 21ste eeuw kan slechts dan bepaald worden als duidelijk is vanuit welke basisgedachten het CDA naar zijn vereniging kijkt en vanuit welke uitgangspunten het politiek bedrijft. In dit hoofdstuk zullen daarom de grondslag, het *Program van Uitgangspunten* en de politieke overtuiging nader belicht worden in relatie tot de plaats (de vraag naar het volwaardig lidmaatschap) van moslims in het CDA.

2.1 Achtergrond

Sinds enkele tientallen jaren zijn moslims lid van het CDA en al vele jaren hebben zowel de landelijke partij als provinciale en lokale afdelingen van het CDA bij verkiezingen moslims op de lijsten gezet. Moslims zijn gemeenteraadslid, Statenlid of Kamerlid voor het CDA geworden. De verschillen tussen moslims en andere CDA-volksvertegenwoordigers zijn in de praktijk niet groter gebleken dan de verschillen tussen de andere CDA-leden in de volksvertegenwoordiging en in het openbaar bestuur. In de praktijk is het CDA een partij die in én voor de gehele samenleving staat. Een partij die bovendien niet alleen kijkt naar de rechten en plichten van individuele burgers en bedrijven, maar ook een bijzondere waardering heeft voor de wijze waarop mensen elkaar steunen in relaties en gezinnen en voor de bijdrage die religieuze en andere maatschappelijke organisaties daaraan leveren. Dat is een positie waarin veel moslims zich kunnen herkennen.

Zoals ter inleiding al is gezegd rijzen er van meerdere kanten vragen. Zo zijn er in het CDA en onder zijn aanhang christenen die zich afvragen hoe het lidmaatschap van moslims te verenigen is met de Bijbelse grondslag van het CDA. Deze vraag wordt ook door moslims en mensen buiten het CDA gesteld: kunnen moslims lid zijn en blijven van een christelijke partij én zijn moslims echt welkom in een partij met dergelijke grondslag? Om deze vraag afdoende te beantwoorden beginnen we met de relatie tussen de Bijbelse grondslag van het CDA, de politieke overtuiging en het lidmaatschap.

2.1.1 De grondslag van het CDA

Vanaf de oprichting heeft het CDA zich bezig gehouden met zijn plaats in enerzijds het christendom en anderzijds de brede Nederlandse samenleving, die in sterke mate door de christelijke traditie is gestempeld. Als volkspartij is het CDA voor meer mensen bedoeld dan alleen trouwe kerkgangers.

Wat het CDA verenigt, is haar politieke overtuiging die gedragen wordt door de Bijbelse boodschap. Vanaf het begin is door het CDA gesteld dat het lidmaatschap van het CDA openstaat voor mensen die de kernwaarden van het Evangelie delen zoals begrepen in deze politieke overtuiging. Als politieke beweging met een eigen visie op de inrichting van de samenleving – die afwijkt van met name de liberale en de socialistische visies – biedt de christendemocratie ruimte aan die mensen die vanuit hun eigen levensbeschouwing tot soortgelijke conclusies inzake politiek beleid komen als die welke in de politieke overtuiging van het CDA zijn verwoord. In het verleden is daarom steeds gezegd dat het CDA wel een christelijke partij is, maar geen kerkelijke partij. Niet de kerkelijke denominatie maar het delen van een politieke overtuiging is maatgevend voor deelname binnen de partij. Op die basis zijn mensen met seculiere levensopvattingen welkom en op dezelfde basis ook moslims.

Daarnaast zal het CDA altijd erkennen dat andere partijen het op onderdelen eens kunnen zijn met de politieke visie van het CDA. Op deze basis kunnen naar gelang de omstandigheden met andere partijen coalities worden gesloten. Het sluiten van coalities betekent echter niet een identificatie met de visie en standpunten van deze coalitiepartners. Samenwerken is geen samenvallen. Dit geldt voor alle coalitiepartners, toen en nu.

Dit neemt niet weg dat het CDA als een partij met christelijke wortels en uitgangspunten steeds het Evangelie als grondslag neemt. Van leden die zelf geen christen zijn wordt dan ook verwacht dat zij respect hebben voor de christelijke bron en inspiratie van het CDA. De Bijbel is een bron waaraan de actuele politieke lijnen telkens kritisch kunnen en moeten worden getoetst en aangescherpt. Het CDA als partij is daarop aanspreekbaar en daarmee ook de leden, in het bijzonder degenen die de partij vertegenwoordigen.

2.1.2 Program van Uitgangspunten

De worteling van het politieke denken van het CDA in het Evangelie wordt in de inleiding op het huidige *Program van Uitgangspunten* als volgt toegelicht:

'Bron en perspectief

De actie begint waar mensen boodschap hebben aan elkaar. Mannen en vrouwen, de gemeenschappen waarin zij leven, en de overheid zijn samen onderweg. Ieder met een eigen verantwoordelijkheid. Christendemocraten geloven dat mensen bakens nodig hebben, die hen op hun trektocht richting wijzen: gerechtigheid, gespreide verantwoordelijkheid, solidariteit en rentmees-

terschap. Het zijn geen op zichzelf staande bakens. Zij krijgen betekenis in de wisselwerking tussen het alledaagse leven, waarin ze toegepast worden, en de bron, waaruit ze voortkomen.

Die bron, dat is het Goede Nieuws dat God de mensen in het Evangelie verkondigd heeft. Onderdrukking en onrecht hebben niet het laatste woord. Ieder mens, hoe kwetsbaar ook, heeft eeuwigheidswaarde. Armoede en vervreemding zullen worden uitgebannen. Iedereen zal naar zijn of haar waarde worden geschat. Alles wordt nieuw. Door het Evangelie wil het CDA zich laten leiden. Het biedt een perspectief, dat het verstand te boven gaat. Het is een beeld dat het bewustzijn scherpt voor de misstanden van de huidige situatie. Het laat zien dat de resultaten van politieke inzet nooit volmaakt zijn en altijd kritiek en verbetering behoeven. Maar het is ook een beeld dat zijn schaduw terug werpt. Het toont dat inzet voor een betere wereld zin heeft.

Deze boodschap richt zich tot alle mensen op alle terreinen van hun leven: het huishouden, de arbeid, de omgang met anderen buitenshuis, de deelname aan de politiek. Zij roept op om gerechtigheid te zoeken, verantwoordelijkheid waar te maken, solidair te zijn en zich als zorgvuldig rentmeester te gedragen.

Centraal in het christendemocratisch mensbeeld staat daarom de erkenning van de eigen verantwoordelijkheid van de menselijke persoon. Deze verantwoordelijkheid is niet ondergeschikt aan een maatschappelijk systeem, maar vloeit voort uit het mens-zijn zelf. De christendemocratie verwerpt daarom elke totalitaire benadering van de mens en stelt daartegenover de menselijke waardigheid en integriteit.⁷

Vanuit dit denken vinden wij de inspiratie voor de formulering van artikel 1 en 2 van het *Program van Uitgangspunten*:

'artikel 1

Het CDA aanvaardt het Bijbels getuigenis van Gods beloften, daden en geboden als van beslissende betekenis voor mens, maatschappij en overheid. Het richt zich daarnaar met de intentie steeds te zoeken naar de betekenis van het Evangelie voor het politieke handelen.

artikel 2

In antwoord op de oproep van de Bijbel krijgt de politieke overtuiging van het CDA gestalte. De voortdurende toetsing aan de Bijbel is het kenmerk van die politieke overtuiging. Die politieke overtuiging is het samenbindend element waarop een ieder in het CDA aanspreekbaar is. Dit Program van Uitgangspunten geeft uitdrukking aan deze politieke overtuiging.⁸

⁷ *Program van Uitgangspunten*, uit hoofdstuk 2, CDA, Den Haag, 1993, p. 12.

⁸ *Ibidem*, p. 17.

2.1.3. De politieke overtuiging

De politieke overtuiging is de 'vertaling' van centrale noties uit het Bijbelse beeld van mens en samenleving in de huidige tijd. De overgang van de Bijbel als boek uit het verleden naar politieke beleidslijnen wordt dus in enkele stappen gemaakt, van 1 naar 2, van 2 naar 3 en van 3 naar 4:

1. De Bijbel met centrale noties;
2. Benoeming van de centrale noties die voor het politiek handelen richtinggevend en normatief zijn;
3. Eigentijdse verwoording van de centrale noties in de politieke overtuiging;
4. Toepassing van de politieke overtuiging in de concrete omstandigheden: het Verkiezingsprogramma.

Christenen die andere noties voor het politiek handelen belangrijker vinden, trekken dus andere conclusies bij de eerste en tweede stap en komen niet uit bij het CDA. Mensen die zich niet als christen beschouwen maar zich wel in de fundamentele waarden uit stap 2 en de concretisering ervan in stap 3 herkennen, kunnen lid worden van het CDA.

Al meer dan 20 jaar vat het CDA de kernwaarden van de Bijbel samen in vier woorden, in januari 2012 zijn nieuwe woorden toegevoegd die de taal en codes van de 21ste eeuw weergeven⁹:

- Publieke gerechtigheid – *Het CDA staat pal voor de rechtstaat als onmisbare voorwaarde voor de bescherming van menselijke waardigheid.*
- Gespreide verantwoordelijkheid – *Voor het CDA begint politiek met de erkenning van het maatschappelijk initiatief.*
- Solidariteit – *Het CDA zet in op betrokken burgers om de onderlinge verbondenheid te versterken.*
- Rentmeesterschap – *Vanuit het besef van verbondenheid tussen de generaties voelt het CDA zich geroepen tot zorg voor natuur en cultuur.*

Het *Program van Uitgangspunten* geeft van daaruit de politieke overtuiging van het CDA weer. In dit Program en de toelichtingen op de diverse hoofdstukken waarin de artikelen van het Program zijn onderverdeeld wordt uitvoerig naar fundamentele Bijbelse noties verwezen, bijvoorbeeld dat de mensen geschapen zijn naar het beeld van God, dat elk mens eigen waarde heeft ongeacht iemands verdienste, dat elk mens gaven heeft —hoe onderscheiden ook— die tot hun recht mogen komen en dat mensen elkaar zoveel mogelijk helpen en ieder naar vermogen een bijdrage moet leveren aan de samenleving als geheel.

⁹ CDA Commissie Hertaling Uitgangspunten, *Nieuwe Woorden, Nieuwe Beelden*. Werkendam: Damen, 2012.

2.1.4 Op welke basis worden anderen dan christenen lid van het CDA?

Het antwoord op deze vraag is dat ieder die zich in de politieke overtuiging van het CDA – zoals neergelegd in de artikelen van het *Program van Uitgangspunten* – kan vinden, welkom is als lid van het CDA. “De politieke overtuiging is het samenbindend element waarop een ieder in het CDA aanspreekbaar is. Alle CDA-ers zijn onderling verbonden door het *Program van Uitgangspunten*. Als iemand verklaart te willen meedoen in een partij met zo een politieke overtuiging, dan wordt hij op zijn woord geloofd. [...] Het gaat dus niet om de geloofsvraag, maar om de vraag of men het politieke antwoord dat het CDA geeft op de oproep van de Bijbel wil delen. [...] Wijziging van de grondslag zou de consistentie en de kracht van het antwoord dat op deze grondslag in het *Program van Uitgangspunten* gegeven wordt, kunnen verzwakken. ‘Het gaat om het aanvaarden van de morele band van de politieke overtuiging’¹⁰. Maar hoe verhoudt zich dit tot leden, die een andere (of geen) inspiratiebron als het christendom hebben?

2.2 Moslims, de Bijbelse grondslag en politieke overtuiging

In deze paragraaf richten we ons op de vraag hoe het lidmaatschap van moslims zich verhoudt tot de grondslag, de politieke overtuiging en het *Program van Uitgangspunten* van het CDA die in paragraaf 2.1 uiteen zijn gezet. De islam erkent de Bijbel als openbaring, maar met een voorbehoud, namelijk dat de Koran de definitieve en volkomen openbaring van God is. Veel moslims volgen die lijn, andere huldigen de opvatting dat de Bijbel het heilige boek van de christenen is, niet meer en niet minder. De eersten kunnen bezwaar hebben tegen een aantal Bijbelse verhalen en visies die afwijken van of indruisen tegen wat in de Koran staat. Maar dit neemt niet weg dat de Koran onder de vele profeten aan drie van hen een bijzondere plaats toekent als boodschappers van God: Mozes, Isa (Jezus) en Mohammed. Daarom kunnen veel moslims de Bijbel – toch – als één van de heilige boeken aanvaarden.

De theologische vragen sluiten politieke samenwerking niet uit, mits men wederzijds aanvaardt dat men verschillende bronnen van inspiratie heeft en inziet dat die bronnen elkaar op de centrale punten van de politieke overtuiging in voldoende mate overlappen.

Maar wat is ‘voldoende’ overlapping? En: tussen wie en wie? Bij deze vragen moet men bedenken dat ook onder CDA-leden verschil van mening bestaat. Het is

¹⁰ C.J. Klop, ‘Verschillende geloven in het CDA?’, in Christen Democratische Verkenningen, Den Haag: SDU, 1996, p. 145-151.

evident dat sommigen in het CDA de eigen verantwoordelijkheid van mensen meer benadrukken en anderen het accent leggen op solidariteit – terwijl allen beide waarden centraal vinden. Iedereen die deze twee waarden hoog houdt – ‘zoveel mogelijk zelf oplossen’ en ‘elkaar de helpende hand bieden’ – staat voor de moeilijkheid hoe ze in de praktijk goed te verbinden (barmhartigheid). Daarom is er ook altijd discussie over de ‘eigen verantwoordelijkheid’ en de ‘taak van de overheid’. Dat geldt onder christenen en ook onder moslims – die wat dit betreft dus ook goed kunnen samenwerken.

De discussie over het lidmaatschap van moslims in het CDA gaat niet over ‘de moslims’, laat staan ‘de islam’, maar over concrete mensen die moslim zijn en zich in het politieke veld het meest verwant voelen aan de christendemocratie. De vraag is of zij als moslim echt worden aanvaard met respect voor hun bron van inspiratie, de Koran en andere islamitische bronnen, zoals zij die begrijpen.

Om deze vraag concreet te beantwoorden is in bijlage A een aantal kernwaarden van de politieke overtuiging nader bekeken in relatie tot de Bijbel en de Koran. Aan de hand van deze beschrijving kan de lezer vaststellen dat er een grote mate van overeenstemming bestaat tussen deze kernwaarden en achterliggende Bijbelse noties enerzijds en centrale Koranische en islamitische noties anderzijds.

2.2.1. Plaats van moslims in het CDA – conclusie en perspectief

Dit leidt tot de volgende conclusie: *Moslims die de kernwaarden van de christendemocratie delen, kunnen volwaardig lid zijn van het CDA.* Zij hoeven het gesprek over de bronnen van inspiratie niet te schuwen. Het CDA heeft deze waarden aan de Bijbelse traditie ontleend en zal ze daaraan steeds herijken. Moslims kunnen in dat gesprek meespreken vanuit hun eigen inspiratie vanuit de Koran en andere islamitische bronnen. Hiermee is zeker niet gezegd dat ‘Het christendom’ en ‘De islam’ in alle opzichten overeenstemmen of dat de islam het christendom als uitgangspunt voor het CDA kan vervangen. Beide religies zijn wereldwijd verspreid en kennen allerlei regionale vormen. Maar de vraag is niet of christenen en moslims wereldwijd steeds in één partij samen kunnen werken, maar of Nederlandse islamitische burgers volwaardig lid kunnen zijn van het Christendemocratisch Appèl. Die vraag kan bevestigend worden beantwoord: moslims die zich in de politieke overtuiging van het CDA herkennen, kunnen als moslim lid zijn van het CDA en vanuit het CDA als volksvertegenwoordiger de gedeelde politieke overtuiging uitdragen.

3. De rol van moslims in het CDA.

In dit hoofdstuk doen we aanbevelingen voor een volwaardig lidmaatschap van moslims in de verschillende geledingen van de partij die de werving van leden en kader onder moslims en de uitstraling van de partij. Na elke aanbeveling staan in een kader concrete voorstellen in relatie tot de aanbevelingen.

3.1 Een volwaardig lidmaatschap

Een volwaardig lidmaatschap van moslims betreft zowel de formele als feitelijke acceptatie van lidmaatschap. De erkenning van leden is gestoeld op onze gedeelde politieke overtuiging:

...Met deze politieke overtuiging richt het CDA zich tot de gehele bevolking, zonder onderscheid. Het CDA is een volkspartij, die vertegenwoordigers uit alle sectoren van de samenleving tot zijn aanhang mag rekenen. Het is niet de behartiger van de belangen van één bepaalde bevolkingsgroep, sociale klasse of godsdienst. Het CDA wil een partij voor alle groepen in de samenleving zijn.¹¹

Onverminderd de huidige verwijzingen naar de Bijbel, stellen we voor om te bevorderen dat verwijzingen naar centrale teksten vanuit andere inspiratiebronnen die kernbegrippen van de politieke overtuiging ondersteunen, mogen worden betrokken in de communicatie uitingen van de partij.

Het is van belang dat het CDA een herkenbare partij is en blijft voor de verschillende deelgenoten in de Nederlandse samenleving. Moslims (en anderen) die zich aangesproken voelen door de uitgangspunten moeten het gevoel hebben dat ze ook als moslim bij de partij horen. Dit bereikt het CDA niet alleen door dit op papier te belijden, maar juist door in contact te komen en te spreken met elkaar en daarnaar te handelen.

Dialogoog in de partij

Nederland is van oudsher een multicultureel land. Vanaf haar jongste bestaan hebben invloeden vanuit de gehele wereld bijgedragen aan wie en wat we nu zijn. Zo is het ook binnen het CDA dat gevormd werd vanuit drie verschillende politieke partijen. Partijen die in den beginne geen enkele weg en toekomst zagen om samen

¹¹ CDA, *Program van Uitgangspunten*, 1993, p. 15.

te gaan. Toch werd in 1980 het CDA een feit. Het was daarbij duidelijk dat het CDA een verscheidenheid aan leden kent, maar dat zij elkaar vinden in de politieke overtuiging die werd verwoord in de uitgangspunten: solidariteit, gerechtigheid, gespreide verantwoordelijkheid en rentmeesterschap. Door met elkaar te spreken over wat van waarde is, is een unieke samenwerking tot stand gekomen. In de samenwerking, het respect voor elkaars verschillen en de waarden waarop we elkaar vinden, vinden we het cement en het bouw materiaal van de partij.

Alleen wanneer we vanuit onze bezieling onze politieke overtuiging laten spreken – zodat we de tolerantie, het respect en de openheid leren om naar elkaar en anderen te luisteren en te zoeken naar wat goed is voor ons land – zullen wij met al onze verschillen samen een sterk en krachtig CDA vormen. In Nederland anno 2012 staan we voor de uitdaging om openheid en saamhorigheid uit te breiden naar moslims die zich in de politieke overtuiging van het CDA herkennen.

Een van de manieren om elkaar (weer) te leren kennen is de dialoog. In de politiek zijn we zo gewend om elkaar te overtuigen van onze standpunten – niet het gelijk hebben, maar het gelijk krijgen telt – dat we soms vergeten stil te staan bij de persoon achter de politiek. Juist het kennen en je gekend voelen schept verbondenheid en kracht.

In het begin van dit rapport hebben we aangegeven dat er verschillen bestaan tussen het christendom en de islam. Maar die zijn niet onoverbrugbaar. Zoeken naar de verbanden en het respecteren van elkaars verschillen, maakt je een rijker mens, zowel voor onze bijdrage aan de partijpolitiek als aan de samenleving.

In de praktijk: Insluiten in woord en daad

Alleen een advies op papier is niet voldoende. Het is ook van belang dat wij als leden met elkaar in gesprek komen. Interesse en acceptatie van elkaars zienswijze, geloofsovertuiging en cultuur is een verrijking van het individuele lid en de partij als geheel. Men kan bijvoorbeeld een dialoog organiseren over de veelzijdigheid, verschillende geloofsovertuigingen, toekomstwensen voor de partij, hoe we met elkaar om willen gaan. Een goede manier om dit te bewerkstelligen is om op alle niveaus in de partij de dialoogmethodiek te hanteren, zoals die wordt gebruikt in de ‘dag van de dialoog’. Het is wel nodig dat een ervaren dialoogbegeleider deze avonden begeleidt. Vanuit het Steenkamp Instituut van het CDA zouden mensen opgeleid kunnen worden om de afdelingen te ondersteunen bij de voorbereiding en de begeleiding van de avond.

3.2 Werving en electorale strategie

Hoe positioneren we het CDA onder moslims? Wat is nodig om elkaar te horen en te begrijpen? Voor de middellange termijn is het belangrijk het gerealiseerde draagvlak te verstevigen en uit te breiden.

Er zijn redenen waarom moslims zich niet herkennen in het CDA, zelfs wanneer hun maatschappijvisie juist goed past binnen het CDA. Een aantal redenen is van demografische aard. Moslims zijn bovengemiddeld jong en woonachtig in grote steden. Het CDA is echter oververtegenwoordigd onder oudere bewoners van het platteland en de kleinere steden. Daardoor dreigen we de aansluiting met deze doelgroep te verliezen.

Deze situatie is historisch gegroeid vanuit de primaire aanhang van de partij. Mede door demografische ontwikkelingen heeft het CDA langzaam maar gestaag zijn aanhang in de grote steden verloren. In vergelijking met 15 jaar geleden is het zetelaantal in de 4 grote steden (Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Utrecht) met ruim 50 % gedaald. Door de trek naar randgemeenten en een krachtig ledenbestand in kleine gemeenten zijn de kiesverenigingen in de grote steden verzwakt. De campagnes en voorlichting van de partij zijn niet genoeg op de stadsbevolking afgestemd. Een goed wervingsbeleid van de partij in de grote steden —met een bevolking met veel moslims en allochtone christenen— is dringend nodig.

Mensen zijn gelijkwaardig maar dat is niet hetzelfde als gelijk. In de steden komt dat tot uitdrukking: waar traditionele gemeenschappen vaak tamelijk homogeen zijn, vindt men in de steden een meer heterogene bevolking. Dit vergt een stedelijke verdraagzaamheid die bestaat in een lossere vorm van gemeenschap met meer vrijheid voor privéovertuigingen en leefwijzen. In zo'n stads cultuur kan men elkaar makkelijker verdragen. De stedelijke openbaarheid in het samenzijn van volstrekt willekeurige mensen voorziet toch in een zekere samenhang die bij gelegenheid zichtbaar wordt. Steden zijn vaak het podium van verschillende, soms botsende culturen, leefstijlen en opvattingen.¹²

In de steden wonen veel verschillende soorten mensen. Ieder met zijn eigen achtergrond, behoeften, voorkeuren en (geloofs)gemeenschappen. Een groep die in

¹² Uitvoerder: WI voor het CDA, *De stad terug aan de mensen*, Serie Wissels omzetten, Den Haag, 2008, p.18

de stad meer is toegenomen dan op het platteland zijn moslims uit verschillende landen. Uit de analyse of moslims lid kunnen worden van het CDA is gebleken dat zij vanuit hun geloofsovertuiging bij uitstek aansluiting kunnen vinden bij het CDA. Eerder dan bij andere politieke partijen, zou dit goed aan kunnen sluiten bij de levenswijze, waarden en normen, het wereldbeeld, familierelaties, gezin.

In de praktijk...

Een volgende stap is om in alle uitingen van de partij te laten doorklinken dat het gaat om participatie, zowel in de partij als in de samenleving. Niet je afkomst telt, maar je toekomst!

...Draagvlak en electorale strategie

Welke activiteiten kunnen wij organiseren om de positie van onze moslimleden –maar uiteraard ook die van leden met andere levensbeschouwingen- binnen het CDA te versterken. Als wij als partij een heldere boodschap hieromtrent uitdragen zal dit naar de samenleving toe –en vooral naar deze groepen- een positief effect hebben. En als we meer actieve leden uit deze groepen krijgen, zal het CDA-verhaal ook weer beter uitgedragen worden onder deze groepen kiezers.

Voorstel voor activiteiten & acties:

- *Opzetten van een communicatiestrategie, zowel voor de interne communicatie naar de partijleden als voor de externe communicatie, gericht op het vergroten van het draagvlak van het CDA-verhaal en het vergroten van het aantal kiezers en leden.*
- *Meer aandacht voor de mediakanalen van moslims en andere mensen met een dubbele culturele achtergrond bij uitingen van de partij. Bijvoorbeeld opnemen in de lijst van media die de persberichten van het CDA ontvangen. De Turkse media bestaan onder andere uit tientallen kranten die in Nederland worden gepubliceerd. Vaak komt de PvdA daarin voor en enkele keren het CDA. Dit potentieel moeten we beter benutten.*
- *Speciale campagnes opzetten om meer WO'ers en HBO'ers met een dubbele culturele of moslim-achtergrond te winnen voor ons verhaal. Het is belangrijk om dit gezamenlijk vorm te geven met bijvoorbeeld de lokale afdeling, het CDJA of het CDAV. Hierbij valt te denken aan carrièredagen en introductieweken op hoge scholen en universiteiten.*
- *Het CDA heeft als taak zich te verdiepen in de doelgroep. Weet waar de doelgroep vaak komt en zorg dat daar informatie ligt, vervul een ombudsfunctie. Weet welke activiteiten ze bezoeken, wat ze belangrijk vinden en speel daar op in. Moslims zijn een potentiële*

kiezers- en ledengroep. Ledenwerving zou zich ook op deze groep moeten richten. Binnen deze doelgroep zou naar de mening van de commissie de focus in eerste instantie moeten liggen op vrouwen, jongeren en ondernemers.

- *Opzetten van werkbezoeken en organiseren van discussiebijeenkomsten zowel landelijk als lokaal, waarbij landelijke volksvertegenwoordigers aanwezig zijn. In eerste instantie om te luisteren (om onszelf te voeden) en betrokkenheid te tonen. Deze bijeenkomsten dienen laagdrempelig van aard te zijn, zodat ze voor deze doelgroepen makkelijk toegankelijk zijn. Als mogelijke locatie kan bijvoorbeeld gedacht worden aan een moskee of een buurthuis.*
- *Structureel deelnemen aan de activiteiten van bestaande organisaties. Bijeenkomsten van grote religieuze en sociaal-maatschappelijke organisaties goed benutten om het CDA-gezicht te laten zien.*
- *Eén of twee keer in het jaar een grootschalig stedelijke activiteit organiseren over een actueel thema, waarmee het CDA continu in beeld blijft bij de betreffende doelgroepen. Een specifiek voorbeeld is het initiëren van een Iftar-maaltijd. Het Rotterdamse CDA organiseert dit van oudsher. Met veel succes! Het landelijk initiëren van zo'n activiteit zal de nodige positieve effecten teweeg brengen. Dit is maar één voorbeeld, zo zouden we nog meer activiteiten kunnen bedenken.*

3.3 Het verhaal en de boodschapper

Een politieke partij heeft niet alleen een aansprekend verhaal nodig maar ook aansprekende en kleurrijke boegbeelden. Voor een geloofwaardige uitstraling onder moslims dienen zij ook goed vertegenwoordigd te zijn binnen de verschillende geledingen van de partij: van het hoogste tot aan het laagste orgaan. Denk hierbij aan bestuursleden, Tweede Kamerleden, Eerste Kamerleden, wethouders en burgemeesters.¹³ Mensen willen zichzelf in iemand herkennen. Soms gaat dat om uiterlijke kenmerken, vaker om geloofskenmerken en altijd om herkenbare taal en herkenbare daden. Boegbeelden in de politiek zijn belangrijk, maar daarnaast is het ook van belang om rolmodellen en boegbeelden op andere plaatsen te hebben, zoals in het bedrijfsleven, in de sport, en in het maatschappelijk middenveld.

In de praktijk: Het verhaal en de boodschapper

Een politieke partij heeft niet alleen een aansprekend verhaal nodig maar ook aansprekende en kleurrijke boegbeelden. Moslims dienen vertegenwoordigd te zijn binnen de verschillende gelederen van het CDA, van het laagste tot aan het hoogste orgaan van de partij, zoals in het Bestuur van de partij en haar geledingen, de Gemeenteraad en het college van B&W, de Staten, de Eerste en Tweede Kamer en het Europees Parlement.

In andere rapporten van de partij wordt aangegeven dat de kwaliteit van onze volksvertegenwoordigers en een herkenbaar christendemocratisch profiel van groot belang zijn. Het CDA beschikt over landelijke en regionale scoutingcommissies. Zij zijn continu op zoek naar nieuw talent. De werkgroep stelt voor om de eventuele kennisleemte bij de leden van deze scoutingcommissies ten aanzien van het werven van talenten met een islamitische of andere dubbele culturele achtergrond te verhelpen met specifieke trainingen. Ten tweede stelt de werkgroep voor leden met een islamitische of andere dubbele culturele achtergrond met een affiniteit met HRM op te nemen in de scoutingcommissies die zich richten op de grote steden. Uiteraard is de kwaliteit van de vertegenwoordigers erg belangrijk. Daarom is het noodzakelijk een speciale scoutinggroep –samengesteld uit leden vanuit verschillende steden- in het leven te roepen om capabele mensen met een islamitische of andere dubbele culturele achtergrond te kunnen werven en plaatsen.

¹³ Het CDA was de eerste partij met een niet-westerse nieuwkomer in de Tweede Kamer, Gedeputeerde Staten en burgemeester.

Naast het werven van nieuw talent is de tweede stap het investeren in het talent. Het Steenkamp Instituut heeft een breed aanbod aan opleidingen van debattrainingen tot aan de Talentacademie.

Zowel de Tweede Kamer als het partijbureau hebben regelmatig stageplaatsen in de aanbieding. Naast deze twee, zouden ook andere gremia binnen het CDA een 'bij gelijke geschiktheid geven wij de voorkeur aan...'-beleid kunnen voeren.

Denk ook aan het opzetten van zogenaamde 'snuffelstages' voor CDA-leden met een islamitische of andere dubbele culturele achtergrond bij volksvertegenwoordigers (raadsleden, Statenleden en Tweede Kamerleden).

Tot slot

De aanbevelingen in antwoord op het dictum van de resolutie betreffen drie pijlers: een volwaardig lidmaatschap, werving onder moslims en de uitstraling van de partij. De werkgroep stelt voor om een groep van (ervarings)deskundigen samen te stellen die de verschillende gremia in de partij adviseert, begeleidt en ondersteunt bij de uitvoering van de aanbevelingen om zo een optimaal resultaat te kunnen bereiken.

Bijlage A

Zes kernwaarden van de christendemocratie

Het mooie van het CDA is dat in onze partij christenen, moslims en anderen de positieve bijdrage van religie in onze democratische rechtstaat herkennen en betrekken in ons politiek handelen. De staat treedt normstellend op in de samenleving, maar mensen geven zelf invulling aan waarden. Voor veel mensen gebeurt dat in relatie tot de geloofsgemeenschap waartoe zij zich zelf rekenen.

In de documenten van het CDA wordt naar de Bijbel verwezen. In dit rapport concluderen wij dat veel moslims op grond van de Koran en verdere tradities van de islam een visie op politiek en samenleving hebben die voor een groot deel overeenstemt met centrale Bijbelse noties. Daarom kunnen zij zich vinden in de politieke overtuiging van het CDA en spreken ze in de partij mee over de concretisering in praktische situaties.

In deze bijlage A wordt deze overeenkomst op centrale punten aangetoond. Zes kernwaarden van de politieke overtuiging worden nader bekeken en de herkomst ervan wordt – zeer kort – aan de hand van enkele verwijzingen naar de Bijbel en naar de Koran aangegeven. We geven eerst de kernwaarden weer en verwijzen daarna naar de christelijke en islamitische bronnen.¹⁴

Moslims die de Bijbel lezen en christenen die de Koran lezen hebben een probleem. De Bijbel is meer dan tweeduizend jaar oud en heeft een lange geschiedenis van uitleg en toepassing doorgemaakt. Een buitenstaander die teksten van lang geleden leest kan zich daardoor aangesproken voelen, maar vindt ook veel waar hij niets mee kan of dat hij zelfs verwerpelijk vindt. Velen zijn onbekend met de eeuwenlange uitlegggeschiedenis met alle diep verstaan en ernstig mistasten van dien. Het is daarom raadzaam om aan gelovige joden en christenen van vandaag te vragen hoe zij zelf deze teksten uitleggen. Dit geldt ook voor de Koran. Christenen die zonder godsdienstwetenschappelijke kennis de Koran lezen, doen al gauw onrecht aan moderne moslims. Mensen die hun beeld van de islam en de Koran laten bepalen door

¹⁴ De citaten uit de Hebreeuwse en Griekse Bijbelboeken en de Koran zijn uit, respectievelijk, de Nieuwe Bijbelvertaling (NBG / KBS, 2004) en de weergave van de betekenis van de Arabische tekst van de Koran in het Nederlands door Fred Leemhuis, Houten, Het wereldvenster, 1989. De Bijbelverwijzingen geven het Bijbelboek, dan het hoofdstuk en dan het vers; de Koranverwijzingen het nummer van de soera en dan het vers. Een enkele keer wordt de vertaling van imam dr Marzouk Aulad Abdellah gevolgd, aangeduid met 'maa' achter de verwijzing naar de Koran.

wat er onder moslims in Pakistan, Irak en Iran fout gaat, doen onrecht aan Nederlandse moslims. In een politieke partij gaat het om samenwerking tussen mensen die elkaar (leren) kennen. De Bijbel en de Koran zijn heilige boeken met leeswijzers die de buitenstaander niet kent en die ten dele voor verschillende groepen gelovigen onderling ook verschillen. Moslims en christenen kunnen het vanuit hun eigen inspiratie eens zijn over de centrale politieke waarden en met elkaar in gesprek komen. Moslims kunnen meelesen in de Bijbel, en christenen in de Koran – niet door lukraak teksten te citeren maar door te luisteren naar de uitleg van de mensen met wie men samenwerkt. De teksten uit de Bijbel en de Koran die hieronder worden geciteerd, zijn stuk voor stuk centrale teksten in de uitleg en huidige toepassing. Bij de behandeling van de zes kernwaarden die hierna worden besproken, is duidelijk hoe dicht zij bij elkaar liggen.

I. (Gelijk)waardigheid van ieder mens

De meest fundamentele notie inzake mens en samenleving is de waardigheid van elk mens, die volgens jodendom, christendom en islam niet slechts uit gedeelde menselijkheid voortkomt maar uit het geschapen zijn van de mens. Elk mens heeft intrinsieke waarde: deze waarde is aan de mens eigen, afgezien van verdienste of falen, veel of weinig capaciteiten. Elk mens is verschillend, heeft andere gaven en beperkingen, maar is als mens evenwaardig aan de andere mensen. Het schepingsgeloof leert de gelijk(waardig)heid van mensen¹⁵ en onderstreept dat mensen verschillend zijn, maar benadrukt de gelijkwaardigheid. De aanvaarding van de ander in diens waardigheid, begaafdheid en beperktheid gaat over de grenzen van stamverbanden en naties heen.

¹⁵ Zie over (on)gelijkheid: Pieter Jan Dijkman e.a. (red.), *De last van gelijkheid*, CD-Verkenningen, Amsterdam: Boom, zomer 2011. Over de achtergronden van menselijke waardigheid Paul van Geest & Everard de Jong, ‘“Niet hemels, niet aards, niet sterfelijk, niet onsterfelijk”’: menselijke waardigheid in de christelijke traditie’, *CD-Verkenningen*, winter 2011, p. 36-45.

Christelijk

De waardigheid en gelijkwaardigheid wordt in het joodse en christelijke denken gefundeerd in de schepping van de – ieder! – mens naar Gods beeld en gelijkenis. De meest recente Nederlandse Bijbelvertaling geeft de Hebreeuwse tekst als volgt weer:

'God zei: "Laat ons mensen maken die ons evenbeeld zijn, die op ons lijken; zij moeten heerschappij voeren over de vissen van de zee en de vogels van de hemel, over het vee, over de gehele aarde en over alles wat daarop rondkruipt." God schiep de mens als zijn evenbeeld, als evenbeeld van God schiep hij hem, mannelijk en vrouwelijk schiep hij de mensen' (Genesis 1:27v.).

Hierop berust ieders waardigheid. De gelijkheidwaardigheid wordt in de christelijke Bijbel onderstreept in een uitspraak van de apostel Paulus:

'U allen die door de doop één met Christus bent geworden, hebt u met Christus omkleed. Er zijn geen Joden of Grieken meer, slaven of vrijen, mannen of vrouwen—u bent allen één in Christus Jezus' (Galaten 3:27v.).

De gelijkwaardigheid van mensen in deze tekst geldt in eerste instantie voor de kerk. Maar omdat dit het normatieve christelijke mensbeeld is, geldt dit uitgangspunt naar huidige christelijke opvatting ook voor de samenleving als geheel.

De meest geciteerde tekst over de verscheidenheid van begaafdheden van mensen heeft eveneens betrekking op de kerkelijke gemeenschap die 'het lichaam van Christus' wordt genoemd. Maar ook hierbij geldt dat wat onder christenen geldt, voor heel de samenleving opgaat:

'Een lichaam is een eenheid die uit vele delen bestaat; ondanks die veelheid vormen al die delen samen één eenheid. Zo is het ook met het oog op het lichaam van Christus' (I Korinthiërs 12:12).

Vervolgens drijft Paulus de spot met wie zich beter vindt dan een ander. Hij voert een discussie tussen lichaamsdelen op: 'Stel dat het oog zich boven het oor of de voet zich boven de hand verheft en zegt: ik heb u niet nodig?' Zoals alle delen van het lichaam elkaar nodig hebben, zo is ieder deel van de samenleving. Er is een veelheid van begaafdheden; ieder heeft met gaven en eenzijdigheden een plaats binnen het geheel.

Elk van deze teksten heeft een lange traditie van uitleg. Het heeft lang geduurd voor de gelijkheid van mensen duidelijker vorm heeft gekregen in de samenleving. Lange tijd stond in de uitleg van 'evenbeeld van God' de 'heerschappij' van de mens over de schepping voorop. Tegenwoordig leggen velen nadruk op de mens als relationeel wezen¹⁶ en op het verstandig gebruik van de natuurlijke hulpbronnen - meer op beheer van de natuur dan op menselijke dominantie (zie punt V).

Islamitisch

Het mensbeeld van de islamitische traditie is egalitair – al de alleenheersers uit de geschiedenis kunnen dat niet ongedaan maken. Elk mens is even waardevol. Vaak geciteerd is een vers uit de Koran:

'wie ook maar een mens doodt, behalve omdat hij een ander mens heeft gedood of chaos in het land heeft geschapen, het is alsof hij de gehele mensheid had gedood, en wie iemand het leven schenkt, het is alsof hij aan de gehele mensheid het leven heeft geschonken' (5: 32).

Yaser Ellethy schrijft in het nummer van CD-Verkenningen over gelijkheid:

'Het beginsel van gelijkheid is in de Islam gebaseerd op een collectieve identiteit van de mensheid als één geheel met één voorvader en één Schepper. Nog veel duidelijker wordt dit in een uitspraak van de profeet Mohammed tijdens de Afscheidsbedevaart. In zijn toespraak tot een grote menigte moslims, die vanuit zeer verschillende stammen en volken bijeen was gekomen, omschrijft hij de gemeenschappelijke herkomst van alle mensen: "O gij mensen, waarlijk, jullie God en Onderhouder is één en jullie voorvader is één. Jullie stammen allemaal van Adam af en Adam is uit aarde gemaakt. Dus is een Arabier niet beter dan een niet-Arabier en een niet-Arabier is op geen enkele manier beter dan een Arabier. Noch is een blanke beter dan een zwarte, en een zwarte is niet beter dan een blanke, behalve door vroomheid."'¹⁷

Elk mens is waardevol, ongeacht begaafdheden en beperkingen. Dit geldt voor God en dus voor de samenleving. God beoordeelt mensen op hun vroomheid – en die

¹⁶ Zie WI voor het CDA, *Mens, waar ben je?*, Den Haag 2011, tweede herz. druk, p. 43-50.

¹⁷ Yaser Ellethy, *Gelijkheid en verscheidenheid in een islamitisch perspectief*, CDV-De last van gelijkheid, Amsterdam: Boom 2011, p. 97-104. Zie ook Koran 4:1: *'O, gij mensen, vreest uw Heer, Die u van één enkele ziel schiep en daaruit haar gezellin schiep en uit hen beiden mannen en vrouwen verspreidde'.*

omvat een barmhartige en rechtvaardige omgang met de naaste, zoals we verderop nog nader zullen zien.

II. Solidariteit

Elk mens heeft gaven, beperkingen en gebreken. Mensen hebben gelukkig heel verschillende begaafdheden zodat zij uiteenlopende taken op zich kunnen nemen. Ieder mens behoort de kans te krijgen deze gaven te ontplooien en te gebruiken – zowel voor de eigen groei in volwassenheid als ten dienste van de samenleving. Ieder mens is immers afhankelijk van de anderen: een samenleving kan niet alleen uit bankiers of timmerlieden, boeren of winkeliers, docenten of politici bestaan. De samenleving is een complex netwerk van relaties waarin de één hand, de ander een voet, weer een ander een oor of een sterke rug is. Degene met de sterke rug tilt voor de zwakkere, de slimmere verzint voor degene die van zijn initiatieven afhankelijk is. Wie goed is met getallen houdt de administratie bij. Wie betrouwbaar is en sterk, kan de post bezorgen. Dit is geen ideaal maar realiteit. De christendemocratie gaat van deze realiteit van de samenleving uit. Zij beschouwt mensen dus niet als individuen die de overheid zo min mogelijk in de weg mag leggen en ook niet als mensen die zoveel mogelijk door de overheid gestuurd moeten worden. De christendemocratie gaat uit van de waardigheid van elk mens binnen de samenleving.

Bezit

Deze visie komt overeen met de christelijke visie op bezit. Het persoonlijk welzijn gaat niet boven het welzijn van de samenleving als geheel. Het 'Compendium van de sociale leer van de (Rooms-Katholieke) kerk' erkent uiteraard dat mensen het recht hebben om gebruik te maken van aardse goederen. Maar bezit heeft nog een andere dimensie dan dat het eigendom is van een persoon: goederen hebben een universele bestemming; bezit moet bijdragen aan het algemeen welzijn. Gebruik van bezit dat niet strookt met het algemeen welzijn en dus niet met een rechtvaardige en solidaire wereld is immoreel. In heel de Bijbel wordt gewezen op de onderlinge zorgplicht van rijkere jegens armen.

Ook in de islam wordt bezit niet als iemands aller-individueelste eigendom beschouwd. Wie meer dan genoeg (letterlijk genomen!) heeft, heeft de plicht anderen ermee te helpen. Twee passages geven we hier alvast iets uitvoeriger weer:

- *'... [V]erricht de salaas, geeft de zakaat en geeft aan God een goede lening. En wat jullie eerder aan goeds gedaan hebben voor jullie zelf, dat zullen jullie bij God als nog beter en geweldiger beloond vinden. En vraagt God om vergeving. God is vergevend en barmhartig'*

(Koran 73:20).

- *'Wie is degene die aan God een goede lening geeft? Hij zal die vele malen vermenigvuldigen. En God beperkt en verruimt [zijn voorzieningen] en tot Hem worden jullie teruggebracht'* (Koran 2:245).

Ook in de islam is het niet zo dat wie geeft dat doet om er zelf beter van te worden. Het gaat om de intentie de ander te helpen. Wat men aan de arme geeft, beschouwt God als een gave aan Hem zelf. Een van de meest gezaghebbende uitleggers van de Koran, Ibn Kathir (1301-1373) schrijft in een stijl die we ook uit de Bijbel kennen, als commentaar op 2:245:

'God (de Verhevene) dringt er bij zijn onderdanen op aan voor Hem geld te spenderen. God herhaalde dit vers vaker in de Koran. Toen dit vers werd geopenbaard, zei Abu Adihadah Al-Ansari: "O, boodschapper van God, wil dit zeggen dat God wil dat we hem een lening geven?" De profeet zei: "Zeker, Abu Adihdah." Daarop zei Abu Adidah: "O, boodschapper van God, geef me je hand eens?" De boodschapper van God strekte zijn hand [naar hem] uit, waarop Abu Adihdah zei: "het is mijn tuin [boerderij], die ik aan God leen; moge Hij vereerd en verhoogd worden." Het was zijn boerderij met zeshonderd palm-bomen, waar zijn vrouw en kinderen leefden.

Abu Adihdah ging erheen, naar zijn vrouw en riep: "O, Moeder van Adihdah!" Zij antwoordde: "Hier ben ik." Hij vervolgde met: "Ga van ons erf af! Ik heb het aan God geleend; moge Hij vereerd en verhoogd worden"...

En wat betreft Zijn uitspraak: "zodat Hij het voor hem [die geeft] vele malen mag vermeerderen"? Zo zegt de Verhevene: "Wie zijn rijkdom uitdeelt op de weg die God wil, gelijkt op een graankorrel waar zeven aren uit groeien met elk honderd korrels. God schenkt vele malen aan wie Hij wil." '

Solidariteit en hulpvaardigheid

Wat de christendemocratie betreft, vloeit de solidariteitswetgeving voort uit de erkenning van de waardigheid van de mens en de erkenning dat de mogelijkheden van elk mens voortvloeien uit de samenwerking binnen de gemeenschap. Van ieder mens mag zorgzaamheid worden verwacht jegens mensen die zorg nodig hebben; zorg vindt primair plaats in relaties tussen personen. De overheid zal ervoor zorg dragen dat niemand grote armoede lijdt en niemands vrijheid en waardigheid door anderen wordt aangetast. Daarom heeft de overheid de plicht en het recht om de solidariteitsregelingen naar draagkracht over de burgers te verdelen. Hiermee wil de christendemocratie recht doen aan de eigen gaven en verantwoordelijkheid van de burgers en aan de verantwoordelijkheid van de overheid (zie nader onder punt III).

Christelijk

De grond voor deze visie op begaafdheid, bezit en solidariteit ligt in de Bijbelse belijdenis dat alle gaven en bezittingen ten diepste een gave van God zijn en in Jezus' identificatie met de armen, gevangenen en mensen zonder eten, drinken, kleding of een dak boven hun hoofd.

Het meest bekende Bijbelgedeelte dat in dit verband wordt geciteerd, is dat waarin Jezus het oordeel schildert dat elk mens na de dood zal ondergaan. De 'Mensen-zoon' zal mensen die mogen ingaan tot het koninkrijk Gods apart nemen en tot hen spreken:

“Want ik had honger en jullie gaven mij te eten, ik had dorst en jullie gaven mij te drinken. Ik was een vreemdeling en jullie namen mij op. Ik was naakt en jullie kleedden mij. Ik was ziek en jullie bezochten mij, ik was gevangen en jullie kwamen naar mij toe”. Dan zullen de rechtvaardigen hem antwoorden en zeggen: “Heer, wanneer hebben wij u hongerig gezien en te eten gegeven, of dorstig en te drinken gegeven? Wanneer hebben wij u als vreemdeling gezien en opgenomen, u naakt gezien en gekleed? Wanneer hebben wij u ziek gezien of in de gevangenis en zijn we naar u toegekomen?” En de koning zal hun antwoorden: “Ik verzeker jullie: Alles wat jullie gedaan hebben voor een van de onaanzienlijksten van mijn broeders of zusters, dat hebben jullie voor mij gedaan” ’ (Matteüs 25:35-40).

In de begintijd van het CDA heeft dit Bijbelgedeelte grote betekenis verkregen. Het beeld dat in het Bijbelboek Handelingen van de eerste christelijke gemeente wordt geschilderd, toont een gemeenschap waarin bezit zo wordt gedeeld dat niemand tekort komt (Handelingen 4:34). In dezelfde brief waarin Paulus over de verscheidenheid van begaafdheden spreekt, relateert hij aards bezit: “[Laat] ieder die bezit verwerft, [leven] alsof het niet zijn eigendom is’ (I Korintiërs 7:30). Het gaat niet om bezit maar om welzijn, waarbij geestelijk welzijn belangrijker is dan materieel welzijn: men kan delen met wie niet genoeg heeft.

Islamitisch

In de islam is steun aan armen een geloofsverplichting. De *zakat* – geven aan armen en andere behoeftigen – behoort tot de vijf ‘zuilen’ van de islam, de voornaamste vijf verplichtingen. De omvang van deze verplichtingen is in de oudheid nauwkeurig omschreven; ook wordt aangegeven voor welke mensen men hierbij verantwoordelijk is. De islam beveelt sterk aan om boven de verplichte *zakat* nog meer te geven; liefdadigheid als gift of behulpzaamheid heet in het Arabisch *sadaqa*. Het is niet Gods bedoeling dat bezit rondgaat onder de rijken maar dat de verwanten, de wezen, de behoeftigen en de vreemdelingen erin delen:

- ‘Geeft jullie bezittingen, die God jullie als middelen van bestaan gegeven heeft, niet aan de dwazen maar voorziet ermee in hun onderhoud en kleedt hen en spreekt tot hen op een vriendelijke manier’ (Koran 4:5; vgl. 59:7).
- ‘En een rechtmatig aandeel in hun bezittingen was voor de bedelaar en voor degene die zich weerhield van bedelen’ (Koran 51:19 maa).

Arslan Karagül heeft de betekenis van dit begrip van vrijwillige steun als volgt toegelicht:

‘Het woord *sadaqa* wordt afgeleid van het woord *sidq*. *Sidq* betekent letterlijk trouw zijn, eerlijk zijn. Het is het tegenovergestelde van liegen, niet nakomen wat je hebt beloofd. Met *sidq* wordt aangeduid dat een moslim trouw blijft aan zijn geloof in God en dat hij een eerlijke, oprechte gelovige is (*sadiq* of *siddiq*). De eerlijkheid manifesteert zich bijvoorbeeld in het verdelen van (Gods) bezit: Vanuit het islamitische gezichtspunt is God de eigenlijke eigenaar van het bezit, en feitelijk van alle dingen, van heel de wereld en het universum, want God is de schepper van de mens en geveer of uitdeler van bezit. Hetzij in gelijke of ongelijke mate, al naargelang Zijn wens en wijsheid (Koran, 16:71). Dit bezit wordt door God aan mensen toevertrouwd met de bedoeling dat het onder hen (gelijk) verdeeld en benut wordt. Wie naar die bedoeling leeft en dus een gedeelte van het hem/haar toevertrouwde bezit afstaat aan de ander, is een trouw en eerlijk mens (*sadiq*).²⁰

De grond is dat alle bezit uiteindelijk van God komt en elk mens medeverantwoordelijk is voor het welbevinden van anderen en dus van de hele gemeenschap. De islam kent een van de sterkst denkbare begrenzingen van extreme rijkdom in de regel dat men met geld niet meer geld mag verwerven; geld verdient men door arbeid en niet met geld. Deze regel is de achtergrond van het renteverbod. Het is de vraag of deze uitvoeringsregel in een tijd van multinationals met tienduizenden aandeelhouders uitvoerbaar is – uiteraard een veelbesproken vraag onder islamitische ethici en fiqh-geleerden –, maar het oude verbod blijft een waarschuwing tegen zelfverrijking door middel van bezittingen die ieder zich kan aantrekken.

De Arabische woorden *sadiq* en *sadaqa* zijn kennelijk verwant aan de Hebreeuwse woorden *tsadiq* en *tsedaqa*; in beide talen: *de hulpvaardige en de hulp aan wie hulp nodig heeft*. In Bijbelvertalingen is *tsedaqa* vaak met ‘gerechtigheid’ vertaald. De

²⁰ In een lezing over giften op een studiedag van de Samenwerkende Moslim Hulporganisaties, SOCIRES en het VU-Centrum voor islamitische theologie op 7 november 2008.

boodschap van de Koran komt hierin verregaand overeen met die van de Bijbel. Uiteindelijk is God de heer van alle bezit en is bezit van de één nooit verkregen zonder medewerking of hulp van anderen en nooit bestemd voor zichzelf alleen.

III. Verantwoordelijkheid

Ieder mens is naar vermogen verantwoordelijk voor zijn/haar naasten en voor de schepping. Je bent verantwoordelijk voor wat je met de gaven die je hebt, kunt bijdragen in de situatie waarin je leeft. Dat wil zeggen dat niet ieder zijn aller-individueelste verlangens kan en moet waarmaken, maar dat ieder met de gaven die men heeft, zichzelf ontwikkelt, probeert een zelfstandige plaats in de samenleving te verwerven en een steentje bijdraagt aan het geheel. Vandaar de christendemocratische nadruk op ieders verantwoordelijk om naar vermogen mee te bouwen aan de samenleving, in reguliere arbeid en/of vrijwilligerswerk.

Voor de overheid betekent dit dat zij mensen zoveel als maar kan hun waardigheid en verantwoordelijkheid moet laten. Wet- en regelgeving is uiteraard onvermijdelijk, maar de christendemocratie maakt bezwaar tegen een overheid die tot in detail wil regelen hoe mensen in hun beroepen hun taken moeten vervullen. Elk mens is zelf als mens verantwoordelijk voor het eigen leven en de wijze waarop men met andere mensen en met de schepping omgaat. Daarom moet de overheid zoveel mogelijk taken aan beroepsbeoefenaren laten en moeten maatschappelijke organisaties hun leden niet teveel dwingen, maar ieder zoveel eigen verantwoordelijkheid laten als het gemeenschappelijke welzijn toestaat.

Dit betekent bepaald niet dat de overheid zich terugtrekt. Haar taak is ook te stimuleren dat mensen samenwerken en samen overleggen. Waar mensen tekort schieten heeft de overheid een aanmoedigende en corrigerende taak.

Christelijk

Uit de noties van gelijkwaardigheid en verscheidenheid van gaven vloeit voort dat mensen zoveel mogelijk eigen verantwoordelijkheid moeten dragen. Omdat een mens geen losstaand individu is maar lid van een samenleving – en daarbinnen van een aantal gemeenschappen – is verantwoordelijkheid altijd gedeelde verantwoordelijkheid. Vandaar de specifieke opvatting over de inrichting van de samenleving die boven is beschreven. Het christelijke deel van de Bijbel geeft geen eigen opvatting van staatsinrichting of opbouw van de samenleving. Maar uit de eerder genoemde noties leidt de christendemocratie het beleid af dat de overheid de verantwoordelijkheid aan beroepsgroepen en zoveel mogelijk aan personen moet

laten. Deze opvatting van inrichting van de samenleving komt overeen met de mensenrechten van gewetens- en godsdienstvrijheid, waarop we later terugkomen. Door verantwoordelijkheid te dragen worden mensen voluit deelnemers aan en leden van de samenleving en scherpen zij in onderling gesprek hun morele oordelen.²¹

Islamitisch

Volgens de islam is de mens geschapen als kalief, plaatsvervanger van God op aarde. De erkenning dat een mens als zodanig, dus elk mens, kalief is, impliceert principieel een sterke beperking van de macht van de politieke heersers. ‘De politiek’ moet de eigen rol en verantwoordelijkheid van ieder mens erkennen en – in een ingewikkeld geworden samenleving – helpen mogelijk te maken door mensen verantwoordelijkheden toe te kennen. Tegelijk waarschuwt de Koran voor de beperktheid van de mens en voor diens falen waarmee een wijs bestuurder altijd te rekenen heeft:

- *‘O Dawoed, Wij hebben jou tot gevormachte op aarde aangesteld; oordeel daarom volgens de Waarheid tussen de mensen en volg niet de begeerte’* (Koran 38:26 maa).
- *‘En toen jouw Heer tot de Engelen zei: “Voorwaar, Ik zal op aarde een gevormachte aanstellen [een mens] zeiden zij: “Gaat U daar iemand aanstellen die er verderf brengt en bloed vergiet, terwijl wij U lofprijzen en Uw heiligheid eren?”’* (Koran 2:30 maa).
- *‘Voorwaar, wij hebben de amanah (godsdienstige plichten) aan de hemelen en de aarde en de bergen aangeboden, maar zij weigerden ze te dragen en zij waren er beducht voor. Maar de mens nam ze op zich. Voorwaar, hij is onrechtvaardig en onwetend’* (Koran 33:72 maa).

De mens is verantwoordelijk voor het eigen leven, dat van anderen en voor het gebruik van de schepping. De Koran schetst een realistisch mensbeeld. Vaak volgen mensen de eigen begeerten; zij zullen die bedwingen en rechtvaardig en barmhartig leven. De islam legt veel nadruk op menselijke waardigheid en dus ook op ieders eigen verantwoordelijkheid.

IV. Rechtvaardigheid

In de Bijbel heeft het woord rechtvaardigheid meer lagen. In onze cultuur betekent rechtvaardigheid primair ‘ieder het zijne geven’, vaak vertaald als ‘gelijkheid voor de wet’. Natuurlijk moeten wetten goed worden toegepast en moet voor aanzienlijke personen of mensen voor wie men bang is geen uitzondering worden gemaakt.

²¹ Zie H.E.S. Woldring, *Pluralisme, integratie en cohesie*, Budel: Damon 2006, m.n. p. 114-119.

Wetten worden voor iedere burger gelijk toegepast — in gelijke omstandigheden. Omdat de omstandigheden zelden helemaal gelijk zijn, moet een rechter zich een eigen oordeel vormen over de toepassing van de wet in een concrete situatie en, alles overziend, de schuld en eventuele strafmaat vaststellen. In het strafrecht gaat het om straf, compensatie voor het slachtoffer en correctie van de overtreder of misdadiger, maar niet om wraak of vergelding.

De diepere betekenis van rechtvaardigheid wordt vaak vertaald met gerechtigheid; gerechtigheid gaat breder dan de wet. *Tsedaqa* is, zoals we al zagen, rechtvaardigheid die met barmhartigheid en waarachtigheid is verbonden – en dus met de intenties van de geboden en niet met uitwerkingen van wetten die niet in een situatie passen en mensen geen recht doen. *Tsedaqa* wordt soms uitgelegd als ‘terecht brengen’: overheidsdienaren hebben de taak om binnen het kader van de regelgeving mensen terecht te brengen. In onze tijd ligt het voor de hand hierbij aan de mensenrechten te denken, die vaststellen dat ieder mens recht heeft op eerste levensbehoeften en werk. Gerechtigheid houdt in dat de overheid en alle burgers het algemeen welzijn en de sociale cohesie bevorderen, zodat mensen tot hun recht kunnen komen.

Christelijk

De christelijke kerk predikt naastenliefde zelfs voor de vijand (Matteüs 5:3v.) De overheid heeft het geweldsmonopolie; zij ‘voert het zwaard niet voor niets’ (Romeinen 13:4), mits zij zich houdt aan de geboden van menselijkheid en het volk rechtvaardig en barmhartig bestuurt.

- *‘Geef, o God, uw wetten aan de koning,
uw gerechtigheid aan de koningszoon.
Moge hij uw volk rechtvaardig besturen,
uw arme volk naar recht en wet.
Mogen de bergen vrede brengen aan het volk
en de heuvels gerechtigheid.
Moge hij recht doen aan de zwakken,
redding bieden aan de armen,
maar de onderdrukker neerslaan’* (Psalm 72:1-3).
- *‘Mij komt de wraak toe’* (Deuteronomium 32:35, Septuaginta).
- *‘Neem geen wraak, geliefde broeders en zusters, maar laat God uw wreker zijn, want er staat geschreven dat de Heer zegt: “Het is aan mij om wraak te nemen, ik zal het vergeldend”. Maar als uw vijand honger heeft, geef hem dan te eten, als hij dorst heeft, geef hem dan te drinken’* (Romeinen 12:19v.).

Islamitisch

- *'Jullie die geloven! Wees standvastig in de gerechtigheid als getuigen voor God, al is het tegen jullie zelf of de ouders of de verwanten. Of het nu om een rijke of om een arme gaat, God staat hen beiden zeer na. Volg niet je geneigdheid om niet rechtvaardig te zijn. Maar als jullie verdraaien of je afwenden, dan is God welingelicht over wat jullie doen'* (Koran 4:135).
- *'En zeg: Ik geloof in wat Allah van het boek heeft neergezonden en mij is bevolen om onder jullie rechtvaardig te zijn. God is onze Heer en jullie Heer'* (Koran 42:15 maa).
- *'En het woord van jouw Heer is tot voltooiing gekomen in waarachtigheid en rechtvaardigheid. Niemand kan zijn woorden veranderen Hij is de Alhorende, de Alwetende'* (Koran 6:115 maa).
- *'En wanneer jullie rechtspreken, wees dan rechtvaardig ook al betreft het een verwant. En vervul het verband met God. Dat is wat Hij jullie heeft opdragen. Hopelijk zullen jullie je laten vermanen'* (Koran 6:152 maa).

Marzouk Aulad Abdellah heeft het klassieke islamitische oorlogsrecht beschreven in CDVerkenningen, *Burgers en barbaren*, en laten zien dat de klassieke islamitische ethiek vrijwel geheel overeenkomt met huidig internationaal oorlogsrecht – en dat het meeste geweld in naam van 'de islam' tegen het hart van de islam ingaat.²² Oorlog is alleen toegestaan ter verdediging. Men mag de overwonnen vijand zijn bestaansmogelijkheden niet ontnemen (zijn palmboom omzagen of zijn bron vernietigen). De straffen uit de eerste eeuwen van de islam – hand afhakken, in halsmisdrijven stenigen – worden ook in islamitische landen nauwelijks meer toegepast.²³ Voor de meeste moslims wereldwijd – en zeker voor de moslims die zich thuis voelen binnen het CDA—, zijn zulke lijfstraffen archaisch. Ze waren bedoeld om mensen

²² Marzouk Aulad Abdellah, 'De rechtvaardige oorlog in de islam', in: Thijs Jansen e.d. (red.), *Burgers en barbaren, CD-Verkenningen*, Amsterdam: Boom, 2007, p. 307-315.

²³ Philip Ostien heeft de implementatie van sharia wetten in Noordelijke Staten van Nigeria (1999-2006) in 1000 bladzijden gedocumenteerd. Voorzover hij heeft kunnen nagaan is er een reeks veroordelingen tot de amputatie van een hand of voet geweest, maar slechts een drietal uitgevoerd: '[i]t appears that only three amputations, of the hand, have actually been executed'. Hij verwijst naar onderzoek van G. Weiman (2000-2004). Philip Ostien, 'Introduction to chapter 5', Volume IV: The Sharia Penal Codes and Criminal Procedures Codes, p. 201, in: *Sharia Implementation in Northern Nigeria 1999-2006: A Sourcebook*, Compiled and edited by Philip Ostien (5 Volumes), Ibadan: Spectrum Books Ltd., 2008.

af te schrikken; ze waren een ernstige waarschuwing, maar het oordeel was aan de rechter en niet aan de familie of clan van het slachtoffer.

V. Duurzaamheid

Lange tijd heeft de mens zich als heer en meester van de natuur beschouwd. Wat de Westerse cultuur betreft, werd deze gedachte gedragen door een eenzijdige uitleg van het scheppingsverhaal en de 'cultuurofdracht' van de mens.

De Westerse gedachte van de 'maakbaarheid' van het leven, inclusief de samenleving, heeft mensen te lang blind gemaakt voor de grenzen van de draagkracht van de natuur. De schepping is geen speeltje dat de mens naar eigen goeddunken kan gebruiken, maar een kostbaar en ingewikkeld geheel van natuurwetten en organismen waarvan mensen zelf deel uitmaken en waarvan ze kunnen gebruiken wat nodig is. We moeten proberen het natuurlijk evenwicht te respecteren en niet te exploiteren.

Zo leggen de kerken wereldwijd nadruk op zorg voor de schepping. De christendemocratie staat duurzaam beleid voor, op alle beleidsterreinen. Het is geen gemakkelijke opgave om in eigen land en in de derde wereld armoede te bestrijden, werkgelegenheid deels te behouden en verder te vernieuwen, en tegelijk het natuurlijke evenwicht niet te verstoren.

Het thema van wereldwijde overbevolking en uitputting van natuurlijke hulpbronnen is een modern thema en daarom minder aanwezig in de bronnen van christendom en islam. Wel zagen we al dat de mens geen eigenmachtige heerser is over de natuur maar een gebruiker en beheerder van een schepping waarvan de mens zelf deel uitmaakt. Men moet niet meer gebruiken dan men nodig heeft. Dit geldt voor christendom. Matiging geldt ook vanaf de oorsprong van de islam:

- *'En geef de verwant wat hem toekomt en de armen en wie onderweg is (en alles verloren heeft) en wees niet verspillend'* (Koran 17:26).
- *'En degenen die, wanneer zij besteden, niet overdrijven en niet gierig zijn, maar het midden daartussen houden'* (Koran 25:67).

VI. Godsdienstvrijheid

Elk mens heeft een visie op het leven, op waarden die nastrevenswaard zijn en op dingen die men moet voorkomen. Deze visies verschillen, zowel in ons land en in de Europese Unie als wereldwijd. De staat kan mensen geen visie op het leven en op

goed en kwaad opleggen. Op grond van de mensenrechten – vrijheid van geweten, godsdienst en meningsuiting – *mag* de overheid dat niet. Op grond van wat een mens is, *kan* de staat dat ook niet: tot het mens-zijn behoort dat men een geweten heeft en een eigen visie op wat goed en kwaad is, en hoe men met andere mensen en de schepping omgaat. Deze vrijheid en verantwoordelijkheid mag niemand van een ander afnemen.

Dit betekent dat de overheid mensen niet tot bepaalde opvattingen mag dwingen. Daarom moet de staat de verschillen in opvattingen erkennen en niet door een zogenaamd ‘neutraal’ mensbeeld laten ondersneeuwen. Elk ‘volwassen’ mens heeft een levensbeschouwing. De staat heeft daarmee te rekenen en moet zich dus houden tot de levensbeschouwelijke organisaties, zowel wanneer ze een seculiere levensbeschouwing vertegenwoordigen als wanneer ze religieus zijn. Levensbeschouwelijke diversiteit maakt de scheiding tussen ‘kerk’ en ‘staat’ onvermijdelijk. Zowel in de staatvorming in de USA als bij de Franse revolutie kwam het recht op godsdienstvrijheid voort uit het belang van religieuze minderheden. In feite behoort zij tot het mens-zijn.

De vrijheid van godsdienst, het recht op religieuze organisatie en het recht op maatschappelijke organisaties vanuit een religieuze inspiratie vloeien rechtstreeks uit de waardigheid en verantwoordelijkheid van ieder mens voort. *Iemands diepste geloof en waarden maken deel uit van iemands identiteit: wie men denkt dat men is en wie men wil zijn.* Daarom is godsdienstvrijheid in de ruimste zin van het woord (voor religieuze en seculiere levensovertuigingen) ‘de moeder’ van alle rechten. En daarom is zij van essentieel belang voor de christendemocratie. Dit tegen de tendens om godsdienst privé te verklaren en uit het publieke domein te verwijderen.

Islamitisch

Mensen zijn vrij inzake hun religie. In veel islamitische landen is godsdienstvrijheid geen vanzelfsprekendheid; vaak worden ernstige schendingen ervan gerapporteerd. De vraag waarom het in Nederland gaat, is of Nederlandse moslims onder verwijzing naar de Koran vrijheid van godsdienst verdedigen. Moslims in Nederland en wild daarbuiten citeren in dit verband de volgende teksten uit de Koran:

- ‘*In de religie is geen dwang*’ (Koran 2:256).
- ‘*Maar als ze zich afkeren, dan heb jij slechts de plicht van de verkondiging. Zij kennen Gods genade en dan ontkennen zij die; de meesten van hen zijn immers ongelovigen*’ (Koran 16:82v.).

- *‘En zeg: “De waarheid komt van jouw Heer vandaan.” Wie het wil, die moet dan geloven en wie het wil, die moet maar ongelovig zijn’* (Koran 18:29).
- *‘Waarschuw daarom: Voorwaar, jij [Mohammed], bent slechts een waarschuwer. Je bent geen heerser over hen’* (Koran 88:21-22 maa).

Het verbod op geloofsafval voor moslims heeft dus geen grond in de Koran – integendeel – maar berust op een latere overlevering met veel minder gezag – die tegenover deze teksten uit de Koran staat.²⁴

Christelijk

Het Nieuwe Testament is niet op staatsvorming gericht maar op vorming van de christelijke beweging die zich door Bijbelse waarden laat inspireren – zes centrale waarden voor politiek beleid zijn hierboven aangegeven. Christenen dienen zich te voegen naar de wetten van de Staat, zelfs toen dit het ‘heidense’ Romeinse Rijk betrof (Romeinen 13). Alleen wanneer wetten hen in gewetensnood brengen tegenover God of de naaste kan dit leiden tot burgerlijke ongehoorzaamheid.

Maar de brute staat geldt niet als van God gegeven, zullen veel christenen zeggen (Openbaring 13). Als de Staatsmacht in tirannie omslaat en de waardigheid van haar onderdanen niet respecteert, kennen sommige christelijke stromingen aan burgers het recht toe om in opstand te komen. Deze opstand tegen de toenmalige Spaanse overheid heeft tot de vestiging van Nederland als onafhankelijke staat geleid.

²⁴ Aldus Marzouk Aulad Abdellah, islamitisch ethicus aan de Vrije Universiteit verbonden, lid van de Hoge Raad van Islamitische geleerden van Marokko en bestuurslid van de Unie van Marokkaanse Moskeeorganisaties in Nederland (UMMON).

Buitenom 18
Postbus 30453
2500 GL Den Haag

☎ 070 3424888

✉ cda@cda.nl

🌐 www.cda.nl